

népi gyakorlat a vizsgálatok fókuszába maradjon. Így azután fel sem merül az a kérdés, hogy a csipkekészítés kutatása a néprajz tárgykörébe tartozik-e vagy sem, ami pedig sokáig gátolta az érdeklődés erre felé való kiteljesedését. Az a szemléletmód, amely egy tárgyípusú teljességre törekvően kíván vizsgálni, nem előzmények nélküli a magyar folklorisztikai, néprajzi szakirodalomban. Szőcsné Gazda Enikőnek a csipkéről szóló tanulmányában a tárgytörténet igen tanulságos módon egészül ki a tájékozódás történeti-társadalmi horizontjának tágasságával. Biztosak vagyunk abban, hogy az ún. népművészeti kutatások megújulása ilyen és ehhez hasonló irányokból várható. Ez a munka nemcsak Erdély művelődéstörténetébe, hanem európai összefüggésrendszerbe is illeszkedik. A további csipketörténetek, és nemcsak azok számára, minta és mérce is egyben ez a könyv.

Halász Péter: A hagyományos szántóföldi növénytermesztés a moldvai csángó magyaroknál. General Press Könyvkiadó, Budapest, 2015. 406 p., 22 kép, rajzos ábrák, vázlatok számozás nélkül.

Paládi-Kovács Attila

A moldvai csángó magyarság gazdag néprajzi irodalmában még ma is elenyésző azoknak a publikációknak a száma, amelyek a csángó magyarok földművelő gazdálkodásáról szólnak. Az agrártudományok területéről az etnográfia régen átszakosodott szerző *A moldvai magyarok hagyományos állattartása* címen 2007-ben kiadott monográfiájához hasonló terjedelmű új könyve döntően a szántóföldi növények termesztését, földműves kultúráját mutatja be. Hiányzik a kötetből a szőlő- és gyümölcsstermesztés, amire a terjedelmi korlátok mellett némi mélységű szolgálhat szerzőnknek *A moldvai magyarok szőlőkultúrájáról* 1987-ben megjelent tartalmas dolgozata is. Jelen kötetben fontosabbnak érezte *A kerti és szántóföldi vetemények* címen olvasható fejezet szerepeltetését, annál is inkább, mert annak a szőlőnél fontosabb szerepe volt a család ellátásában, táplálkozásában és a piaci árusításban. Nem hiányzik a kötetből az ipari növények – a kender, a dohány, a cukorrépa, a napraforgó – és a pillangós takarmánynövények kultiválásának bemutatása sem.

A kapáskultúrák és a kertészkedés tárgyköréről Halász Péternek korábban már számos tanulmánya megjelent, ráadásul a mostaninál bővebb terjedelemben. (Lásd például *A vöröshagyma termelése a bukovinai székyeknél*. Agrártörténeti Szemle XV. 1973. 507–525.; *Vetemény, veteményezés*. In: Uő: Bokrétába kötögetem vala. A moldvai magyarok néprajza. Budapest. 2002. 163–168.; *A kender termesztése és feldolgozása*. Uő: Bokrétába kötögetem vala. Budapest, 2002. 289–317.) A tematika bővülése is indokolja, hogy ezúttal ezeknek a kerti növényeknek és a kendernek a termesztéséről rövidebben szól.

Halász Péter öt moldvai magyar falu – Magyarfalu, Lészped, Ónfalu, Klézse és Pusztina – helyneveit tartalmazó és a Hajdú Mihály által szerkesztett *Magyar Névtani Dolgozatok* sorozatában kiadott füzeteiről Gunda Béla már 1989-ben „nagy elismeréssel” emlékezett meg (*A moldvai magyarok kutatásának újabb eredményei*. In: Petercsák Tivadar (szerk.): A határainkon kívüli magyar néprajzi kutatások. II. 69.). Az említett falvak esetében a kül- és belterületi helynevek, a határnevek legnagyobb hányada egyben beszédes forrása a településforma, a gazdasági élet, a nyomásgazdálkodás, a legeltetés, a szénamunka, az esztenák és a lakosság történetének is. Például az 1436-ban már írott forrásban is említett Ónfalu egyik hegyoldalának neve, a *Mál* szó, finnugor eredetű eleme nyelvünknek és egyben az első magyar megtelepülők helynévadásának a bizonyítéka (Gunda Béla 1989. 64.).

A kötet önálló fejezete foglalkozik a moldvai parasztság – források hiányában – kevéssé feltárt történetével. A szerző, Mikecs László nyomán, úgy véli, hogy a magyarok „számarányukat meghaladó súllyal vettek részt a részes szabad paraszti intézmény létrehozásában és fenntartásában” (33.

oldal). A moldvai magyar parasztság régebbi része a fejedelemtől kapott kiváltságokkal volt felruházva, a székelyekéhez hasonló faluközösségekben élt, de a később érkezők már a bojárok jobbágysági lettek. Stefan cel Mare fejedelem korában Klézse, Somoska, Forrófalva és még néhány község népe szabad paraszti sorban élt. A Szeret menti földek termékenysége mellett ez a szabadság vonzotta Moldvába az erdélyi magyar jobbágyot, sőt a szabad székelyt is. Az 1860-as évekre, a román királyság megszületésének idejére azonban a moldvai „rezesek” szabad paraszti kiváltságai elporladtak, a csángó magyar földműves társadalom pedig elszegényedett. A 20. században már a 3 hektár alatti törpebirtok jellemezte a térséget. A férfiak többsége távoli városokban, az iparban és építkezéseken kereste a megélhetést, a mezei munka mind inkább a csángó falvak asszonyaira maradt (39. oldal).

A kötet elején tartalmas összefoglalást talál az olvasó Moldva természeti adottságairól, a Dunántúl méretével csaknem megegyező történelmi táj természetföldrajzi tagolódásáról, éghajlati zónáiról, domborzati viszonyairól és a növénytermesztést nagyban meghatározó talajadottságokról. A Szeret folyó tágas völgyében a barna erdei talaj, Moldva keleti felében a fekete csernozjom van túlsúlyban. A Szeret vonalától nyugatra kétszer annyi az erdő, mint a tartomány keleti felében. Bákó megyében az összterület 60 %-a erdő. Székelyföldön 1914-ben 48 % volt az erdő részesedése (162. oldal). A magyar falvak zöme a Kárpátok közelében, a Szeret lapályának nyugati peremén, hatalmas erdőségek lábainál települt meg.

A moldvai csángó gazdaságok ma is kicsinyek, szegényesek. 10 hektárnál nagyobb birtok alig akad köztük. Túlnyomó többségükben nincsenek mezőgazdasági gépek. Földjeiket állati erővel művelik. Lófogattal, tehénigával szántanak, vetnek, boronálnak, kézi szerszámokat használnak a növényápolás, a betakarítás munkálataiban. Legfontosabb növényük a kukorica, helyi nevén *púj* vagy *törökbúza*. Kalászos gabonát keveset vetnek. A moldvai magyarok tárgyi műveltségük sok régi elemét (például eke- és szánformák, aratósarlok, kézi csépek, faedények stb.) Erdélyből vitték magukkal Moldvába. (Lásd Kós Károly: Csángó néprajzi vázlat. In: *Uő: Tájak, falvak, hagyományok*. Bukarest, 1976. 109.) Az Új Világból származó növényi kultúrákkal, mint a kukorica, burgonya, napraforgó, paprika, paradicsom, már Moldvában ismerkedtek meg. Ezek megnevezésére részben román kölcsönszó (például *púj*), részben székely tájszó (*pityóka*, *törökbúza*, *faszujka*), esetenként saját képzésű szó szolgál (lásd *naputánjáró* `napraforgó'). Egy-egy régi növény termesztésének új metódusát Moldvában vették át. A székelyes csoportok a vöröshagymát egykor palántázva szaporították, de új hazájukban áttértek a dughagymás termesztésre, amit csak román szóval tudnak megnevezni.

Jelentős fejezet foglalkozik a talajművelés módjainak, eszközeinek rendszerező, részletes bemutatásával. Éppen csak érinti a szántóföld kialakításának, az erdők, bozótosok kiirtásának, az irtványföldek hasznosításának kérdéskörét. Tekintettel arra, hogy a csángó falvak többsége irtásgazdálkodással nyerte kaszálóit, szántóföldjeit, ehhez a témához sok szemponttal, inspirációval szolgálhatott volna Takács Lajos fő műve (*Irtásgazdálkodásunk emlékei. Irtásföldek, irtásmódok*. Budapest, 1980. Akadémiai Kiadó). A dülönevek, határnevek elemzése révén így is sejteti a szerző a csángó nemzedékek tájformáló tevékenységét, a termőföld növelésére irányuló igyekezetét. Az okszerű trágyakezelés, talajjavítás hiányára már Kós Károly is rámutatott csángó néprajzi vázlatában. Ez nem moldvai vagy csángó sajátosság, hiszen a 20. század elején még a Tisza síkján sem volt jobb a helyzet. Kosarazásra az 1948-ban gyűjtő Gunda Béla sem talált érdemi adatokat. Halász Péter az ún. *hálatásos trágyázás* emlékeit több helyről adatolta a Szeret, a Tatros és a Tázló mentén is (118. oldal).

Az eke és a szántás szoros moldvai magyar és háromszéki székely gazdasági kapcsolatra világít rá. Klézsen, Bogdánfalván a 20. század elején is az ún. *magyar eke* volt használatban, amit a „keskenytalpú kerülőke” típusába lehet besorolni. Ezeket a faekétet háromszéki szekeresek hord-

ták Moldvába és nemcsak pénzért, hanem kukoricáért is árulták a csángó falvakban. Vasárut, mint ekevasat, sarlót, singvasat szintén háromszéki kereskedők hozták eladásra. Többnyire Torockó, Csíkmadaras, Vajdahunyad vashámoraiból szerezték be termékeiket. Az egykori faekék típusát a 20. század végén Halász Péter a terepen már nem láthatta, de Domokos Péter és Kós Károly az 1930-as, illetve 1940-es években jó rajzokon megörökítette a formájukat. Moldvában a tövisboronának (*csipkeborna*) két fajtáját dokumentálta az eddigi kutatás. A *szanyikós* forma (158. oldal) Moldvában sem gyakori, párhuzamai a Balkánon tűnnek fel (vö. Ikvai Nándor: *A tövisborona Észak-Magyarországon* és szlovákiai párhuzamai. *Ethnographia* 1981: 284).

A talajművelő gépek moldvai megjelenéséről, elterjedéséről sajnos nincsenek megfelelő írott források, összeírások Moldva területéről. Lahovári nagy földrajzi szótárának adatai nagyon esetlegesek, áttekintésre nem adnak alapot. A szerző Magyarország és Erdély területéről is csupán néhány szórványadatot említ. Ehhez a témához Varga Gyula tanulmányát lehet az érdeklődő olvasó figyelmébe ajánlani (*A parasztagazdaság munkaeszközei*. In: Szabó István (szerk.): *A parasztság Magyarországon a kapitalizmus korában, 1848–1914*. I. 267–348. Budapest. 2. kiadás 1972). Tanulságos megállapítása a szerzőnek, hogy „Az eke mellett a sarló volt a növénytermesztés legfontosabb eszköze.” A kaszás aratás igen későn honosodott meg Moldvában. Legtöbbször „egészen a kollektívizálásig sarlóval aratták” a kalászosokat (210, 216. oldal).

A gabonafélék (főként a búza, árpa és a zab) szemnyerésének régi módja a szabad szérűn történő nyomtatás, mint azt a Magyar Néprajzi Atlasz 55. és 57. térképlapja is dokumentálta. A rozs cséplése többnyire kézi cséppel (*sép*) történt. Rendszeresen jártak a Szeret völgyébe székely vándorcseplők is, akik télen vállalták fel ezt a munkát. A babot (*faszujkát*) is elcsépeltek. A hadaróból és nyélből álló kézi csép mellett, két másik eszköz érdemel figyelmet. A bukovinai székelyeknél ismert, padra helyezett nagy fésűre emlékeztető tárgyat, a *káfolót*, nem használták a moldvai magyarok. (Hasonló eszköz volt a Gömör-tornai karsztvidék magyarságnál lenmagnyerésre használatos *ref.*) Bukovinában zsúpnaq szánt rozskévéket is csépeltek ezzel a módszerrel. Ezzel szemben számos moldvai magyar faluban *pujverő* kasokban történt a kukorica szemnyerése. Más falvakban *lésza*, *lyásza*, *pljásza* néven ismerik a cséplésre használatos fonott lészakat. Ezt a munkát azonban nem kézi cséppel, hanem vastag végű, enyhén ível cséplőbottal végezték. Székelyföldön kukoricacséplő kasokat nem használtak, erdélyi párhuzamai a Lápos folyó völgyéből és a Balkánról ismeretesek. (Gunda Béla Buzdugán és Csik moldvai magyar faluból kiváló fotókat is közölt a kukoricacséplő kasokról *A moldvai magyar népi műveltség jellegéhez* címen közölt dolgozatában. Népi kultúra - népi társadalom XV. 1990. 44. oldal)

A búza, árpa szemnyerése a határban vagy az udvaron (*ográda*) kialakított szérűn (árija) történt. Általában lóval nyomtatták. A lovak a szérű közepén álló oszlophoz kötéllel voltak kikötve és csigavonalban jártak az ágyáson, miközben a kötél feltekeredett az oszlopra, majd visszafelé indították őket. Saját gyűjtései alapján a szerző úgy találta, hogy a kalászosok nyomtatása jóval elterjedtebb volt a moldvai csángóknál, mint azt korábban gondoltuk (például az MNA 55-57, 62-65. térkép). A nyomtatás különös eszköze volt a nyomtatóhenger, különösen a vasfogakkal ellátott változata. Magyarul *csutak*, román kölcsönszóval mondva *teveluka* az eszköz csángó neve. Lujzokalagorban Szucsáva vidékéről járó lipovánok (orosok) fafogú csutakot használtak a *nyomtatás*-hoz. Halász Péter néhány szórványadattól arra következtet, hogy a 18. században még elterjedt volt Moldvában a gabonás verem használata, de a 20. századi csángók legfeljebb hírből ismerték. Megszokott tárolóhely volt a szuszék és a *hambár*, a vesszőből font *kosz* (kas) és a deszkaláda. Legtöbbször a *hiúban*, a padláson elterítve szárították, tárolták a termést.

A moldvai magyarok földműves gazdaságának, anyagi kultúrájának vannak jellegadó tárgyai, munkaeszközei, az erdélyitől különböző eljárásai. Ezek inkább regionális jellegzetességek, a moldvai magyar és román agrikultúrát egyaránt jellemzik. Példa rá a kalászos gabonafélék szemnyerése nyomtatással, a szögekkel ellátott nyomtatóhenger, a kukoricacséplő kas és a hozzávaló cséplőbot, a tövisborona *szanyikós* (szánkós) típusa, a kötetben nem tárgyalt borkultúrához tartozó, egy fából vájt szőlő taposóvályúk használata stb. (Utóbbihoz lásd Vincze István: *Taposók és prések*. Ethnographia 1975. 122–129.) A tárgyi ellátottságnak, a vizsgált eszköz-kultúrának ezek a fontos tételei Moldvát a balkáni, délkelet-európai térséghez kötik. Hasonló kötődést bizonyít a moldvai magyarok nyelvében használatos tárgynevek román eredetű csoportja is. Itt kell megjegyezni, hogy a kötet nagy értéke a népi terminológia gondos felgyűjtése és értelmezett közreadása. (A lista-ba foglalt tájszavak gyűjteménye, magyarázata önmagában is közel húsz oldalt tesz ki!)

Sajnos nincs most terünk arra, hogy a kapáskultúrák, az ipari növények, a takarmánynövények, a néprajzi szakirodalomban szokatlan részletességgel leírt konyhakertészet, a vetemények természetéről is szóljunk. E nélkül is örömmel állapíthatjuk meg, hogy a magyar agrárnéprajz kutatása és a moldvai magyar hagyomány ismerete egy remek, a jövőben megkerülhetetlen tárgymonográfiával gazdagodott.

Babai Dániel–Molnár Ábel–Molnár Zsolt: „Ahogy gondolja úgy veszi hasznát”. Hagyományos ökológiai tudás és gazdálkodás Gyimesben. Budapest – Vácrátót, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Intézet, MTA Ökológiai Kutatóközpont Ökológiai és Botanikai Intézet, 2014. 173 p.

Máté Gábor

Bár Hideség-pataka és az Amazonas-medence között sok ezer kilométer a távolság, mégis van olyan vonás, ami alapján hasonlóság mutatkozik a gyimesi csángók és a trópusok néhány gyűjtőgetető közönsége között. Környezetük növényvilágából nagyjából hasonló arányban ismernek fajokat és fajcsoportokat, ami azért meglepő, mert az esőerdő természeti változatosságával és növényzeti sokféleségével a hegyvidéki éghajlatú Gyimes nem vetekedhet. Talán ez a rövid összegző megállapítás is elég annak a véleménynek az alátámasztására, hogy Babai Dániel, Molnár Ábel és Molnár Zsolt könyve merőben új nézőpontból szemléli a gyimesi tájat és a benne élő embereket. Kutatásuk a helyi növényzet- és élőhely ismeret vizsgálatán alapul. *Bezenyek, vizenyes helyek, veszes helyek, verőfények* és más roppant érdekesen hangzó területek kis léptékű feltárásán, ökológiai tartalmának meghatározásán. Könyvükben ugyanakkor egy tájat működtető (és létrehozó), nagyobb léptékű tájkezelési (tájmenedzsment) rendszer is feltárulkozik, amelynek alapja a havasi kaszálókon alapuló istállózó állattartás.

Etnobotanikai kutatásról lévén szó a szerzők két tudományág módszertanát, fogalmi apparátusát, szemléletmódját használták. A lényeg persze az, hogy mindez milyen „elegyet” alkot. Már a gyűjtőmódszerek megválasztásakor is kitűnik a két tudomány finom összehangoltsága, ami a könyv egészében érvényesül. Jelen vannak a botanikában honos egzaktabb (térképelemzés, élőhely-térképezés, cönológiai felvételek) és a néprajzra jellemző puhább gyűjtőmódszerek (interjúk) is. Ez utóbbit a rugalmasság, különféle helyzetekhez és időszakokhoz való alkalmazkodás jellemzi (bent és szabadban, munka közben és „szabadidőben”, kötetlen és strukturált stb.), így a könyvben nem rövid kiszállások pillanatképeit, hanem a természet és a gazdálkodás évszakhoz kötött rendjét (valamint a táj elbeszélte történelmét) ismerhetjük meg. A kötet sajátosságának tekinthető az a „kódváltás” is, ami nem akarja mindenáron tudományos nyelvezettel interpretálni a gyimesiek által elbeszélte összefüggéseket, hanem teret ad – ha nem is kizárólagosan – a helyi elnevezéseknek, értelmezéseknek is. Gyakori, hogy hosz-